

Typology of Jihad-e Tabyin (The Jihad of Clarification) in the Realm of Mahdavi Teachings: Based on the Intellectual System of Ayatollah Khamenei

Mohammad Masoudy ¹

Dr. Amir mohsen Erfan ²

Abstract

This research aims to explore the indicators of “Jihad-e-Tabyin” (Jihad of Clarification/Enlightenment) within the realm of Mahdism doctrine, based on the intellectual system of Ayatollah Khamenei. The study employs a descriptive-analytical method for content processing. In terms of its objective, it is classified as developmental-applied research, and regarding the nature of the data, it is a qualitative study. Data collection was conducted through library research, utilizing descriptive analysis for exploration. The following text addresses the central research question: What are the most significant indicators of “Jihad-e-Tabyin” from the perspective of Ayatollah Khamenei? The findings derived from the analysis and synthesis of the collected data indicate that these indicators can be categorized into affirmative (positive) and protective dimensions. “Representing the authenticity of Mahdism in explaining its doctrines,” “interpreting expectation (Entezar) as a responsibility and obligation,” “grounding the explanation of Mahdist teachings on a scholarly approach,” “fostering hope on a civilizational scale in explaining Mahdism,” and “actively confronting erroneous interpretations in the field of Mahdism” are identified as the most critical indicators of Jihad-e-Tabyin in the domain of Mahdism doctrine based on Ayatollah Khamenei’s viewpoint.

Keywords: Jihad-e-Tabyin (Jihad of Clarification), Mahdism, Ayatollah Khamenei, Indicator, Savior (Messiah)

1. PhD Candidate (Level 4), Islamic Seminary of Qom, MA in Shiite Studies, University of Religions and Denominations, Qom, Iran (Corresponding Author) (mohammad.masoudy@gmail.com) ORCID: 0000-0001-6737-9260

2. Assistant Professor, Department of Islamic History and Civilization, Maaref University, Qom, Iran (Erfan@maaref.ac.ir) ORCID: 0000-0002-8983-2107

شاخصه‌شناسی جهاد تبیین در عرصه آموزه مهدویت مبتنی بر منظومه فکری حضرت آیت‌الله سید علی خامنه‌ای*

محمد مسعودی^۱

امیرمحسن عرفان^۲

چکیده

این پژوهش با هدف اکتشاف شاخصه‌های جهاد تبیین در عرصه آموزه مهدویت مبتنی بر منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای سامان یافته است. این تحقیق روش توصیفی - تحلیلی را در پردازش محتوا مبنا قرار داده است، و برحسب دستاورد یا نتیجه تحقیق از نوع توسعه‌ای - کاربردی و به لحاظ نوع داده‌های مورد استفاده، یک تحقیق کیفی است. روش گردآوری اطلاعات از نوع کتابخانه‌ای و در استکشاف از توصیف بهره برده شده است. متنی که در پی می‌آید پاسخگوی این سؤال است که مهم‌ترین شاخصه‌های جهاد تبیین از دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای چیست؟ نتایج حاصل از تحلیل و ترکیب داده‌های جمع‌آوری شده نشان می‌دهد که شاخصه‌ها را می‌توان به ایجابی و صیانتی تقسیم کرد. «بازنمود اصالت مهدویت در تبیین معارف مهدوی»، «تبیین انتظار به مثابه مسئولیت و تکلیف»، «ابتنائی تبیین معارف مهدویت بر روی آورد عالمانه» و «امیددهی در مقیاس تمدنی در تبیین آموزه مهدویت» و «مواجهه فعالانه با خوانش‌های ناصواب در عرصه مهدویت» از جمله مهم‌ترین شاخصه‌های جهاد تبیین در عرصه آموزه مهدویت مبتنی بر دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای می‌باشد.

واژگان کلیدی

جهاد تبیین، مهدویت، آیت‌الله خامنه‌ای، شاخصه، منجی.

مقدمه

یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های فکری و تمدنی جمهوری اسلامی ایران، احیای گفتمان مهدویت به مثابه رکن هویتی تشیع و نیروی محرکه حرکت اجتماعی و تمدنی منتظرانه است. آموزه مهدویت، نه تنها مفهومی کلامی در ساختار باورهای شیعی، بلکه منظومه‌ای هویتی،

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۷/۱۸؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۸/۲۳

۱. سطح چهار حوزه علمیه قم، کارشناسی ارشد شیعه‌شناسی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران (نویسنده مسئول) (mohammad.masoudy@gmail.com).

۲. استادیار گروه تاریخ و تمدن اسلامی، دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران (Erfan@maaref.ac.ir).

تمدنی و اجتماعی است که قابلیت جهت دهی به رفتار فردی و کنش جمعی را داراست. با این حال، در دوران معاصر، این آموزه با تهدیداتی همچون سطحی نگری، التقاط گرایی، قرائت های افراطی و شبهات معرفتی از یک سو، و انفعال، بی تفاوتی یا برداشت های صرفاً شعاری از سوی دیگر مواجه است (پناهیان، ۱۳۹۸).

در چنین فضایی، رهبر معظم انقلاب اسلامی، حضرت آیت الله خامنه ای، با توجه به جایگاه راهبردی خود در هدایت فکری و فرهنگی جامعه اسلامی، بر ضرورت «جهاد تبیین»^۱ به مثابه مسئولیتی تاریخی و حیاتی تأکید ورزیده اند؛ مفهومی که به ویژه از سال های اخیر، تبدیل به یکی از محوری ترین کلیدواژه های گفتمان فرهنگی انقلاب شده است. از منظر ایشان، جهاد تبیین صرفاً یک اقدام تبلیغی یا واکنشی نیست، بلکه حرکتی شناختی، هوشمندانه، پیش برنده و تمدن ساز است برای مقابله با تحریف حقایق، تقویت باورهای بنیادین، و بازتولید معنای صحیح مفاهیم اساسی دین در ذهن مخاطب. (خامنه ای، بیانات، ۱۴۰۱، ۱۳۹۱، ۱۴۰۰)

آیت الله خامنه ای در تبیین مفهوم مهدویت نیز از همین منظر به موضوع پرداخته اند. ایشان، مهدویت را نه صرفاً یک عقیده در آینده، بلکه جهت گیری کنونی امت اسلامی می دانند و بر پیوند آن با «عدالت خواهی»، «آمادگی برای ظهور»، «مسئولیت اجتماعی» و «مبارزه با ظلم» تأکید دارند. (خامنه ای، بیانات، ۱۳۹۰) از نظر ایشان، انتظار ظهور، مفهومی استراتژیک است که با جهاد علمی، فرهنگی، سیاسی و اخلاقی در عصر غیبت پیوند دارد. به همین جهت، بخش مهمی از بیانات ایشان، ناظر به اصلاح برداشت ها از مهدویت، مقابله با تحریف ها، و ارائه قرائتی تمدن ساز از این آموزه است.

اما با وجود اهمیت این رویکرد، کمتر پژوهشی به تحلیل روشمند «شاخصه های جهاد تبیین آیت الله خامنه ای در عرصه آموزه مهدویت» پرداخته است. آیا می توان گفتمان رهبری در حوزه مهدویت را ذیل الگوی جهاد تبیین، صورت بندی کرد؟ مؤلفه های اصلی این جهاد تبیینی چیست؟ و این شاخصه ها در دو سطح «پیام» (محتوا) و «پیام دهنده» (روش و سبک بیان) چگونه بازنمایی می شود؟

پژوهش حاضر با هدف پاسخ به این سؤالات، در پی آن است تا با تحلیل بیانات، آثار و

۱. رهبر معظم انقلاب اسلامی همواره بر این نکته تأکید کرده اند که جهاد تبیین در برابر جنگ نرم دشمن که با استفاده از ابزارهای رسانه ای و فضای مجازی انجام می شود، ضروری است. ایشان معتقدند که امروز دشمنان انقلاب اسلامی برای ایجاد «شک و تردید» در دل مردم از رسانه های خود استفاده می کنند و بنابراین جهاد تبیین باید به طور گسترده ای در جامعه پیگیری شود تا حقیقت به صورت صحیح منتقل شود. (خامنه ای، بیانات، ۱۴۰۰)

گفتمان آیت الله خامنه‌ای، شاخصه‌های جهاد تبیین در نسبت با آموزه مهدویت را استخراج، طبقه‌بندی و تحلیل نماید؛ تا هم الگویی معرفتی - تبلیغی برای کنشگران فکری ارائه دهد و هم گامی در جهت نظام‌مند شدن گفتمان مهدویت برداشته شود.

قلمرو تحقیق		
ردیف	عنوان	توضیحات
۱	قلمرو موضوعی	«بازسازی» و «انتظام ساختاری» شاخصه‌های جهاد تبیین در منظومه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای حد و مرز موضوعی این جستار می‌باشد. در توضیح این مهم باید افزود که رهبر انقلاب با وضع واژه‌های ابداعی و انضمامی و مفاهیمی روزآمد انگیزه و امید را در ایران گسترش بخشیدند. «جهاد تبیین» از نمونه‌های عینی این ارزش‌گذاری است که نیازمند «مداقه علمی» و «بسط محتوایی» است.
۲	قلمرو روشی	در این پژوهش از روش توصیفی - تحلیلی به شیوه‌ی استقرایی استفاده شده است. مقوله‌های پژوهش حاضر براساس نظام استقرایی شکل گرفتند. در نظام استقرایی، ابتدا مقولات مشخص و براساس آن، داده‌ها، مرحله به مرحله از متن استخراج می‌شوند در این پژوهش، شاخصه‌های جهاد تبیین در منظومه فکری امام خامنه‌ای به عنوان نظام مقوله‌بندی انتخاب شدند.
۳	قلمرو زمانی	بنیان فکری و عقلانیت تمدنی حاکم بر انقلاب اسلامی چنین منزلت و جایگاهی را به انقلاب اسلامی داده است که دوره پس از انقلاب اسلامی دوره «تجدید و بازآفرینی تمدن اسلامی» دانسته شود که پس از دوره زوال تمدن اسلامی و سلطه فرهنگ و تمدن غربی «ظهور یافت» (بهمنی، ۱۳۹۸، ص. ۲۵) بیانات رهبری در ایران پس از انقلاب اسلامی میدان استخراج شاخصه‌ها می‌باشد.

فرایند تحلیل داده‌های کیفی

در این پژوهش، تحلیل داده‌های کیفی بیانات و آثار حضرت آیت الله خامنه‌ای با رویکرد «تحلیل مضمون»^۱ انجام شده است؛ روشی که به طور وسیع در مطالعات علوم انسانی برای استخراج الگوها و شاخصه‌های مفهومی از داده‌های متنی به کار می‌رود. فرایند تحلیل شامل مراحل زیر می‌شود:

آماده‌سازی و آشنایی با داده‌ها: گردآوری بیانات مرتبط با آموزه مهدویت در بازه زمانی پس از پیروزی انقلاب اسلامی از منابع معتبر، شامل پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار رهبر انقلاب اسلامی و مجموعه‌های چاپ شده. در این مرحله، داده‌ها چندین بار به طور کامل خوانده شدند تا پژوهشگر با محتوای کلی آشنا شود.

«کدگذاری باز»^۲: شناسایی و برچسب‌گذاری واحدهای معنایی اولیه در متن بیانات، بدون پیش‌فرض‌گذاری قالب‌های نظری، به منظور جلوگیری از سوگیری.

«کدگذاری محوری»^۳: دسته‌بندی کدهای اولیه براساس روابط مفهومی و زمینه‌ای، با توجه

1. Thematic Analysis
2. Open Coding
3. Axial Coding

به هم پوشانی یا تمایز معنایی، و ایجاد مقولات میانی که بیانگر شاخصه‌های اصلی جهاد تبیین هستند.

تولید مضامین نهایی: ادغام مقولات میانی در دو سطح مفهومی ایجابی و صیانتی، همراه با تعریف عملیاتی هر شاخصه، به طوری که هم قابلیت ارجاع علمی داشته باشد و هم با بافت گفتمان رهبری منطبق باشد.

اعتبارسنجی و بازبینی: تطبیق مضامین استخراج شده با بیانات کامل، بررسی همخوانی توسط پژوهشگر همکار برای کاهش خطای تفسیری.

معیار انتخاب بیانات: بیاناتی که (۱) به صراحت به آموزه مهدویت اشاره داشتند، (۲) از لحاظ منبع در پایگاه رسمی آثار رهبری یا منابع چاپی معتبر منتشر شده بودند، و (۳) شامل محتوای تحلیلی یا راهبردی قابل کدگذاری بودند، وارد فرایند تحلیل شدند. این گزینش موجب شد داده‌ها از نظر اصالت و قابلیت استناد مطابق معیارهای علمی باشند.

پیشینه‌شناسی تحقیق

پژوهش‌های مرتبط با آموزه مهدویت و مفهوم جهاد تبیین در اندیشه‌های حضرت آیت‌الله خامنه‌ای از جمله مباحث نوین و حیاتی در عرصه‌های فکری، سیاسی و اجتماعی جامعه اسلامی است. در این زمینه، آثار متعددی در حوزه مهدویت و جهاد تبیین منتشر شده است، اما کمتر پژوهشی به طور همزمان به این دو مقوله در کنار هم پرداخته و شاخصه‌های جهاد تبیین آیت‌الله خامنه‌ای را در عرصه آموزه مهدویت تحلیل کرده است.

در زمینه آموزه مهدویت در اندیشه رهبری، تحقیقاتی صورت گرفته که به تبیین مبانی کلامی، تاریخی و اجتماعی آن پرداخته‌اند.

در کتاب «اندیشه مهدویت از دیدگاه امام خمینی ره و مقام معظم رهبری» به تحلیل مفاهیم مهدویت در اندیشه‌های امام خمینی رحمته‌الله علیه و رهبر معظم انقلاب اسلامی، آیت‌الله خامنه‌ای، پرداخته است. محتوای آن به ویژه به ارتباط مفهوم «ولایت فقیه» با آموزه مهدویت و نقش انتظار در سیاست‌ورزی پرداخته است (صمدی، ۱۴۰۳).

مقاله‌ی «مهدویت در اندیشه مقام معظم رهبری» نوشته حمیدرضا کرمی در فصل‌نامه مشرق موعود، به بررسی ساختار گفتمانی مهدویت از دیدگاه مقام معظم رهبری با روش کیفی داده‌بنیاد پرداخته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که در منظومه فکری مقام معظم رهبری، تشکیل حکومت مردمی ایران، زمینه‌سازی ظهور، رابطه عاطفی با امام عصر عجل الله تعالی فرجه‌ه،

انتظار حقیقی و الزامات آن و الگوسازی فرهنگی موفق، از عوامل زمینه‌ساز ظهور تلقی می‌شوند. همچنین عوامل علی‌همچون اهداف استکباری دشمنان و تبلیغات ضد مهدوی در این ساختار گفتمانی به عنوان موانع مورد توجه قرار گرفته‌اند. گفتمان‌سازی مهدوی به عنوان راهبرد اصلی، به تعالی فردی و اجتماعی در جامعه منتظر می‌انجامد. (کرمی، ۱۴۰۲: ص. ۷)

در مقاله‌ی «الگوی مطلوب جامعه منتظر و زمینه‌ساز از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)» نوشته احمد گنج‌خانی که در نشریه علمی مطالعات اعتقادی سیاسی منتشر شده، با روش تحلیلی - توصیفی به واکاوی شاخص‌های تمدن‌ساز جامعه منتظر براساس اندیشه‌های مقام معظم رهبری پرداخته شده است. نویسنده با تکیه بر آیات قرآن کریم، سعی در تبیین ابعاد چهارگانه این جامعه در حوزه‌های فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی دارد. براساس یافته‌های این پژوهش، شاخصه‌های جامعه منتظر از منظر امام خامنه‌ای شامل: انس با منابع اسلامی، ترویج هنر متعهد، مجاهدت فرهنگی، احتراز از فرهنگ غرب در بُعد فرهنگی؛ سیاست دینی، ولایت محوری، مشارکت مردمی، ایستادگی در برابر استکبار در بُعد سیاسی؛ عدالت اقتصادی، استقلال و فسادستیزی در بُعد اقتصادی و عدالت اجتماعی در بُعد اجتماعی است. هدف نهایی مقاله، اولویت‌بندی و برنامه‌ریزی دقیق برای حرکت جامعه اسلامی به سوی تمدن جهانی بر محور مهدویت و انتظار است. (گنج‌خانی، ۱۴۰۳: ص. ۱۵۰)

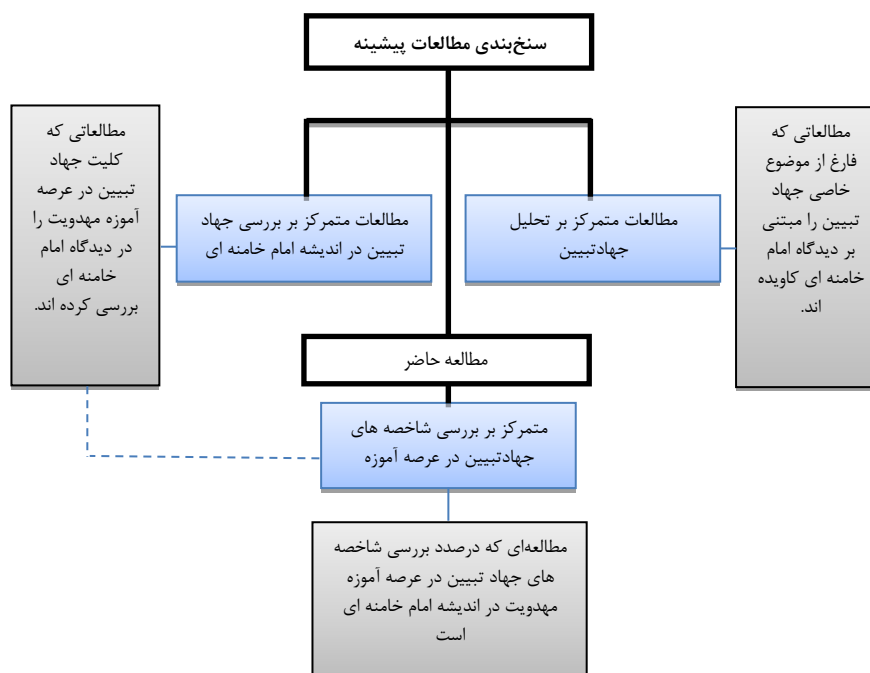
در حوزه جهاد تبیین، اثر جامع و نظام‌مندی با عنوان جهاد تبیین در اندیشه‌ی حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) تألیف حجت‌الاسلام سعید صلح‌میرزایی، از مهم‌ترین منابع محسوب می‌شود. این کتاب که توسط انتشارات انقلاب اسلامی منتشر شده، مجموعه‌ای از بیانات مقام معظم رهبری درباره ضرورت، بایسته‌ها و ابعاد مختلف جهاد تبیین را گردآوری و تحلیل کرده است. نویسنده در ۴۱۶ صفحه با رویکردی موضوع‌محور به استخراج و دسته‌بندی گزاره‌های کلیدی در سخنان معظم‌له پرداخته است. کتاب در ۲۸ نوبت چاپ منتشر شده و به واسطه پرداختن به زوایای متنوع جهاد تبیین، از جمله نقش رسانه، نخبگان، و جنگ شناختی، مورد توجه طیف وسیعی از پژوهشگران و علاقه‌مندان گفتمان رهبری قرار گرفته است. (صلح‌میرزایی، ۱۴۰۰)

مقاله‌ی «الگوی مفهومی جهاد تبیین از دیدگاه مقام معظم رهبری» نوشته‌ی ندا کاوند و یوسف محمدی مقدم که در فصل‌نامه‌ی مطالعات راهبردی بسیج منتشر شده، به تبیین ابعاد، مؤلفه‌ها و پیامدهای جهاد تبیین در چارچوب نظری رهبر انقلاب می‌پردازد. نگارندگان با بهره‌گیری از رویکرد آمیخته، در دو بخش کیفی و کمی، تلاش کرده‌اند ابعاد دقیق این مفهوم را

استخراج و اعتبارسنجی کنند. (کاوند و محمدی مقدم، ۱۴۰۱: ص. ۱۶۰)

در میان آثار آموزشی معاصر در حوزه مطالعات مهدویت، کتاب درسنامه مهدویت راهبر: آموزش معارف مهدوی با تأکید بر اندیشه‌های مهدوی امامین انقلاب اسلامی تألیف حسن ملایی و محمدصابر جعفری، از جمله آثار نظام‌مند و آموزشی در این عرصه به شمار می‌آید. این اثر که در سال ۱۳۹۹ توسط دفتر نشر معارف (قم) و به همت مجمع راهبردی مهدویت منتشر شده، مشتمل بر ۱۵ درس سامان‌یافته، در حوزه معارف مهدوی است و به‌طور خاص بر تبیین و بازخوانی اندیشه‌های مهدوی حضرت امام خمینی رحمته‌الله علیه و حضرت آیت‌الله سید علی خامنه‌ای تمرکز دارد. رویکرد کتاب، آموزشی - تحلیلی است و می‌کوشد ضمن تبیین مبانی کلامی مهدویت، نسبت آن را با گفتمان انقلاب اسلامی و اندیشه سیاسی - اجتماعی امامین انقلاب نشان دهد. اثر حاضر با حجم ۳۱۲ صفحه و با ساختاری درس‌محور، برای استفاده در دوره‌های آموزشی دانشگاهی و تشکیلاتی طراحی شده و تلاش دارد مفهوم انتظار را از سطح برداشت‌های صرفاً فردی یا عاطفی فراتر برده و آن را در چارچوبی اجتماعی، تمدنی و مسئولیت‌آفرین صورت‌بندی کند.

پژوهش‌های ترکیبی که دو حوزه آموزه مهدویت و جهاد تبیین را به‌طور همزمان مورد تحلیل قرار داده باشند، هنوز به‌طور گسترده در دسترس نیستند.

ضرورت شناسی پژوهش

در دنیای امروز، با گسترش روزافزون فضای مجازی و رسانه‌های دیجیتال، نیاز به تبیین آموزه‌های دینی بیش از پیش احساس می‌شود. این ضرورت زمانی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند که بخواهیم اصول بنیادین مذهب شیعه، به‌ویژه آموزه‌های مهدویت، را در برابر هجمه‌های تحریف و شبهات گوناگون قرار دهیم. به‌ویژه در عصر غیبت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، جهاد تبیین در حوزه مهدویت به عنوان ابزاری برای مقابله با تحریف‌های فکری و گفتمانی به سرعت در حال رشد است.

آیت‌الله خامنه‌ای، همواره بر ضرورت تبیین آموزه‌های دینی در سطوح مختلف تأکید کرده‌اند. یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های ایشان در این زمینه، جهاد تبیین است که به‌ویژه در سال‌های اخیر و با توجه به شرایط جهانی و منطقه‌ای، بیش از پیش بر آن تأکید دارند. این جهاد تبیین به‌ویژه در عرصه مهدویت، می‌تواند به عنوان یک ابزار قوی برای ارائه تبیینی دقیق، علمی و مستند از این آموزه‌ها به نسل جوان و مخاطبان غیرمسلمان به کار رود.

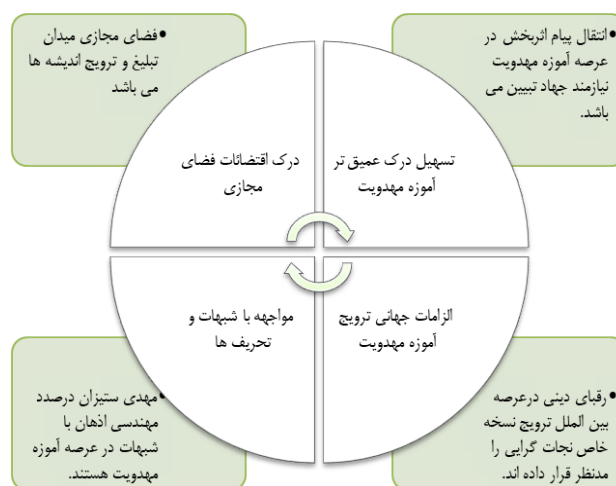
آیت‌الله خامنه‌ای در سخنرانی‌های متعدد خود، به‌ویژه در دیدارهای با دانشجویان، علما و شخصیت‌های دینی، از اهمیت تبیین آموزه‌های مهدویت در راستای تقویت هویت دینی و مقابله با تهدیدات فرهنگی و مذهبی سخن گفته‌اند. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۴) ایشان تأکید می‌کنند که آگاهی‌رسانی به نسل‌های جدید و تسهیل در درک عمیق‌تر آموزه‌های مهدویت می‌تواند از بروز سوء تفاهم‌ها و انحرافات فکری جلوگیری کند.

یکی از چالش‌های اساسی که آیت‌الله خامنه‌ای در بیان آموزه مهدویت به آن پرداخته‌اند، مقابله با شبهات و تحریف‌هایی است که توسط جریان‌های مختلف داخلی و خارجی مطرح می‌شود. از جمله این تحریف‌ها می‌توان به برداشت‌های انحرافی و افراطی از موضوع مهدویت اشاره کرد که گاهی در قالب افکار التقاطی یا گمراه‌کننده مطرح می‌شوند. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰) در این شرایط، جهاد تبیین به عنوان یک پاسخ مؤثر و علمی می‌تواند راهگشای بسیاری از ابهامات و پرسش‌های نسل جوان باشد.

در عرصه جهانی، آموزه‌های مهدویت در معرض تحریف‌های مختلفی قرار دارند که گاه به صورت مستقیم و گاه به صورت غیرمستقیم از سوی رسانه‌ها و گروه‌های خاص انتشار می‌یابد. آیت‌الله خامنه‌ای در بیانات خود بر اهمیت تبیین این آموزه تأکید کرده‌اند و معتقدند

که استفاده از ابزارهای نوین رسانه‌ای برای جهاد تبیین امری ضروری است. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۰) این رویکرد به‌ویژه در شرایطی که جهان با چالش‌های فکری و فرهنگی متعددی مواجه است، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد و در عرصه جهانی نیز تأثیر خود را دارد. ادبیات سیاسی - اجتماعی جهان، و به تبع آن، ایران، پراز مفاهیمی مثل «حکومت جهانی»، «نظام جهانی»، «حقوق بشر جهانی»، «صلح جهانی»، «امنیت جهانی»، «بحران جهانی»، «فرهنگ جهانی»، «بازار جهانی»، «تورم جهانی»، «اقتصاد جهانی»، «تعلیم و تربیت جهانی» و «دهکده جهانی» است. طبیعی است که از الزامات تبلیغ دینی در عرصه جهانی، ارتباط با این مفاهیم و چارچوب معنی‌شناختی است.

نمودار ضرورت‌شناسی جهاد تبیین در عرصه آموزه مهدویت در منظومه فکری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای

«جهاد تبیین» در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای

«جهاد تبیین» مفهومی است که آیت‌الله خامنه‌ای در چندین سخنرانی و بیانیه بر اهمیت آن تأکید کرده‌اند. در گفتمان ایشان، جهاد تبیین عبارت است از «آشکارسازی حقایق و باز نمودن گره‌های ذهنی با هدف روشن کردن مسیر هدایت» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸)، و انجام این کار با «بیانی منطقی، مستدل و دور از هیاهو و جنجال، به گونه‌ای که به جان و دل بنشیند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۰) تحقق می‌یابد. این‌که تبیین، «جهاد» معرفی شده است، به دلیل آن است «دشمن» در حال روایت‌سازی است. پس باید دید که اکنون دشمن چه نقاطی را هدف گرفته است؟ تبیین جهادگونه، یعنی تبیین معطوف به «عمل دشمن»، نه تبیین «در خلاء»، «انتزاعی» و «بی‌ارتباط با وضع کنونی». فعالیت‌های «خنثی»، «علمی محض» و

«بی‌طرف» که هیچ «دیگری مؤثر»ی در برابرشان قرار نمی‌گیرد باید کنار نهاده شوند. (جمشیدی، ۱۴۰۱)

در این زمینه می‌سزد اشاره شود که؛ دو سال بعد از پیروزی انقلاب اسلامی فیلم «نوستر آداموس؛ مردی که فردا را دید»^۱ توسط هالیوود تولید و پخش شد و در آن اسلام و مسلمانان به عنوان نیروهای شرور و نابودکننده جهان معرفی شده بودند. جالب آنکه رمان‌های پرفروشی نیز با موضوع مهدویت توسط برخی از نویسندگان و مقاله‌نویسان معروف و مجلاتی نظیر نیوزویک، واشنگتن تایمز وارد بازار نشر شد. کتاب‌هایی با عناوین «امام دوازدهم»^۲ نوشته روزنبرگ، «مهدی، ترسی در هزاره»^۳ نوشته داکندورف، «مهدی»^۴ نوشته کوئینل و «فجر طلایی»^۵ نوشته کوستیگن از این جمله‌اند. در جهاد تبیین باید به این کج روایت‌ها از آموزه مهدویت پاسخ داده شود.

نمودار تمایزات «جهاد تبیین» و «تبیین خنثی»

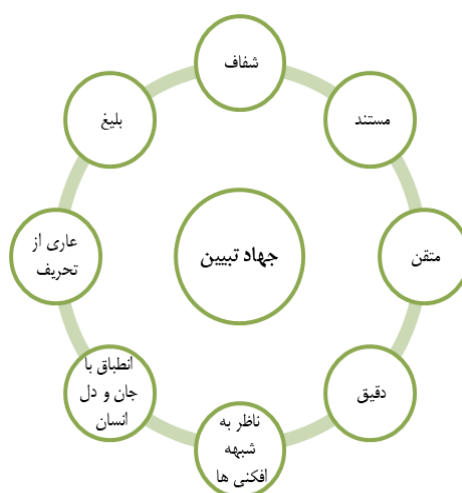
آیت‌الله خامنه‌ای در بیانات خود بر این نکته تأکید دارند که پیام جهاد تبیین باید «شفاف، مستند و دقیق» باشد و از انتقال اطلاعات غلط یا تحریف شده پرهیز کند. این پیام‌ها باید به گونه‌ای بیان شوند که به مردم اعتماد به نفس بدهند و آنان را در مقابل هجمه‌ها و فشارهای دشمنان مقاوم سازند. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۰، ۱۳۸۳)

ایشان تصریح می‌کنند که در جهاد تبیین، ضمن روشن‌سازی حقایق نظام و واقعیت‌های

1. The Man How Saw Tomorrow.
2. The Twelfth Imam, Joel C. Rosenberg, Tyndals House Publishers, Inc, 2011.
3. The Mahdi, A Millennium Thriller, Margo Dokhendorf, Cypress house, 1st edition 1999.
4. The Mahdi, A.J. Quinnell, Fewcett, 1983.
5. Golden down. Thomas M. Kostigen, Forge Books, First Edition 2012.

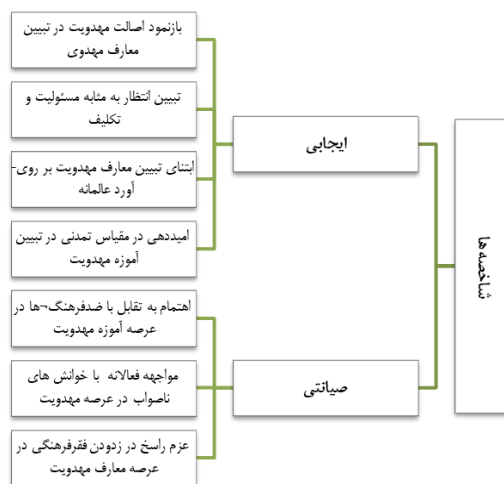
جامعه و جداسازی آنها از انحراف‌ها و کج‌راهه‌ها، باید به طور متقن و به موقع به شبه‌افکنی‌ها و تحریف‌ها پاسخ داد. همچنین لازم است به طرق گوناگون در جهت رفع ضعف‌هایی که مشاهده می‌شود اقدام کرد و از مواضعی که ممکن است مورد سوءاستفاده دشمن قرار گیرد، همواره خود و دیگران را پرهیز داد. ایشان تأکید دارند که تبیین باید به دور از جنجال و هیاهو، با بیان بلیغ و مستدل، همراه با منطق قوی، سخن متین، عقلانیت کامل، زینت عاطفه و عواطف انسانی و بهره‌گیری از اخلاق منتشر شود و باید از دشنام، تهمت، فریب و دروغ به افکار عمومی به شدت اجتناب کرد. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۰)

نمودار ویژگی‌های پیام در جهاد تبیین در منظومه فکری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای

شاخصه‌های جهاد تبیین در اندیشه مقام معظم رهبری

در این بخش، به بررسی شاخصه‌های جهاد تبیین در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای در حوزه آموزه مهدویت پرداخته می‌شود. این شاخصه‌ها در دو سطح عمده قابل تحلیل‌اند: شاخصه‌های ایجابی و شاخصه‌های صیانتی. هر یک از این سطوح، نقش مؤثری در تحقق موفقیت‌آمیز جهاد تبیین دارند و در منظومه معرفتی رهبر معظم انقلاب اسلامی، در پرتو اصول دینی، فرهنگی و رسانه‌ای، جایگاهی بنیادین یافته‌اند.

الف) شاخصه‌های ایجابی جهاد تبیین در عرصه مهدویت در منظومه فکری امام خامنه‌ای

۱. بازنمود اصالت مهدویت در تبیین معارف مهدوی

در منظومه فکری امام خامنه‌ای، مهدویت صرفاً بحثی کلامی یا تاریخی نیست، بلکه جایگاهی بنیادین در پیکره معرفت دینی دارد و در سطح مسائل اصلی چون نبوت قرار می‌گیرد:

مسئله‌ی مهدویت در شمار چند مسئله‌ی اصلی در چرخه معارف عالی‌ه دینی است؛ مانند مسئله نبوت. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰)

این نگرش، مهدویت را نه در حاشیه دین بلکه در مرکز هندسه معرفت اسلامی می‌نشاند و آن را مقصد نهایی بعثت انبیاء معرفی می‌کند:

اهمیت مسئله‌ی مهدویت را در این حد باید دانست؛ چرا که آنچه مهدویت مبشر آن است، همان چیزی است که همه انبیاء و همه بعثت‌ها برای آن آمدند. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰)

براساس این دیدگاه، امام موعود موجودی زنده و حاضر است، نه شخصی که در آینده متولد خواهد شد. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰) همین مسئله مهدویت را از قلمرو اسطوره‌ها و آرزوهای دور خارج کرده، به حقیقتی تاریخی و الهی بدل می‌سازد. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۷) چنین برداشتی، علاوه بر تحکیم اعتقادات، ابزاری راهبردی در جهاد تبیین فراهم می‌آورد؛ زیرا با مستند کردن اصالت مهدویت و جایگاه آن در بطن دین، شبهات معاصر درباره ماهیت و کارکرد مهدویت پاسخ داده شده و جبهه معرفتی مؤمنان تقویت می‌گردد.

۲. تبیین انتظار به مثابه مسئولیت و تکلیف

انتظار در منظومه اندیشه مهدوی، حقیقتی مسئولیت‌آفرین و تکلیف‌محور است که فراتر از یک حالت منفعلانه یا صرفاً روانی، به مثابه مأموریت راهبردی در عرصه فردی و اجتماعی عمل می‌کند. این نگاه، انتظار را از دایره آرزو و دعا خارج کرده و آن را به نیروی محرکه‌ای برای اصلاح ساختارهای فرهنگی، اجتماعی و سیاسی بدل می‌سازد. برداشت‌های حداقلی از انتظار که آن را به دعا و اشتیاق درونی محدود می‌کنند، پیامدی جز انفعال، بی‌عملی و سکولاریزه شدن ارزش‌های دینی ندارند و موجب می‌شوند مخاطب در جایگاه ناظر منفعل قرار گرفته و از ایفای نقش فعال در زمینه‌سازی ظهور محروم گردد. (صمدی، ۱۳۸۸: ص. ۱۲۰) استمرار تهدیدات نرم علیه آموزه مهدویت، امری مسبوق به سابقه در راهبردهای سلطه‌گران است؛ چنان‌که رهبر انقلاب با اشاره به اسناد تاریخی مربوط به استعمار شمال آفریقا تصریح می‌کند که استعمارگران، عقیده به مهدویت را مانع اصلی سیطره خود می‌دانستند و درصدد زایل ساختن تدریجی آن برآمدند. این تحلیل نشان می‌دهد که تقابل با مهدویت، صرفاً یک اختلاف نظری کلامی نیست، بلکه پروژه‌ای راهبردی برای تضعیف روح مقاومت و امید تاریخی مسلمانان است. در امتداد همان خط، امروز نیز تهدیدات در قالب «جنگ شناختی» و «تحریف مفاهیم» دنبال می‌شود؛ گاه به وسیله دشمنان دانا و گاه به دست دوستان ناآگاه که با تشکیک‌های بی‌مبنا یا قرائت‌های انفعالی از انتظار، عملاً همان هدف را پیش می‌برند. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۶) بر این اساس، ایشان راهبرد مقابله را «جهاد تبیین» معرفی می‌کنند؛ جهادی که با روشنگری مستدل و صادقانه، می‌تواند ایمان، امید و روحیه کنشگری اجتماعی منتظران را تقویت و مانع از استحاله سکولار گفتمان مهدوی شود. از منظر اندیشه دینی، این تهدیدات بدون مواجهه فعال و ساماندهی جریان‌های فرهنگی و رسانه‌ای، قادرند سرمایه اجتماعی مبتنی بر انتظار را به تدریج فرسوده و آن را از کارکرد تمدنی خویش تهی سازند. (عبدی چاری و بازیانی، ۱۴۰۲: ص. ۱۵)

در برابر این آسیب‌ها، آموزه «انتظار سازنده» بر عمل‌گرایی، آمادگی و مسئولیت‌پذیری استوار شده و در بیانات رهبر انقلاب به شکلی روشن تبیین گردیده است. آیت‌الله خامنه‌ای انتظار را نه صرف یک امیدواری یا حالت منفعلانه، بلکه مسئولیتی سنگین و تکلیفی دائمی برای امت اسلامی دانسته و آن را موتور محرک حرکت‌های اجتماعی و انقلابی معرفی می‌کند. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۴) ایشان تأکید دارند که این مفهوم هرگز به کناره‌گیری و سکوت دعوت نمی‌کند؛ بلکه نیرویی پیش‌برنده است که فرد و جامعه را به سوی آمادگی و اقدام در برابر وظایف عصر

غیبت سوق می‌دهد:

انسان مؤمن و منتظر، آن‌کسی است که در حال «آماده‌باش» است. اگر امام شما که مأمور ایجاد عدالت و استقرار عدالت در کل جهان است، امروز ظهور کند، باید من و شما آماده باشیم. این «آماده‌باش» بسیار مهم است؛ انتظار به این معناست. انتظار به معنای بی‌صبری کردن و پا به زمین کوبیدن و چرا دیر شد یا چرا نشد نیست؛ انتظار یعنی باید دائم در حال «آماده‌باش» باشید. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۶)

چنین فهمی از انتظار، سپری در برابر بحران معنا و نیهیلیسم است؛ زیرا باور به مأموریت‌مندی در قبال ظهور، نظام معنایی قدرتمندی ایجاد می‌کند که فرد را در برابر گرایش‌های پوچ‌گرایانه و فردگرایی افراطی مقاوم می‌سازد. (محمدی منفرد، ۱۳۸۷: ص. ۷۳) این معنا در تجربه معاصر ملت ایران نیز دیده می‌شود، جایی که ترکیب فرهنگ انتظار با مکتب شهید سلیمانی، توانسته انسجام ملی و قدرت ایستادگی در برابر فشارهای سیاسی و امنیتی را حفظ کند. (عبدی چاری و بازبانی، ۱۴۰۲: ص. ۱۵)

از زاویه سیاست‌گذاری تمدنی، انتظار فعال محرک ارتقای کارآمدی ملی محسوب می‌شود؛ رویکردی که نه تنها عامل تثبیت هویت دینی جامعه است بلکه راهنمای آماده‌سازی ساختارهای فرهنگی، علمی و اقتصادی برای استقرار حکومت عدل الهی به شمار می‌رود. (صدرا، ۱۳۸۸: ص. ۱۳۷) تحقق چنین انتظاری، نیازمند حرکت مرحله‌ای از آگاهی‌بخشی، جهت‌دهی اهداف، اقدام عملی و تثبیت آمادگی و مقاومت است؛ روندی که با نصوص قرآنی هم‌خوانی دارد، همچنان که خداوند می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ» (رعد: ۱۱) و «وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ» (بقره: ۲۵۷).

بر پایه این مبنا و در پرتو نگاه رهبری، انتظار یک حقیقت جاری، کنش‌گری مستمر و نیروی محرکه تمدن‌ساز است که در تار و پود زندگی فردی و اجتماعی مؤمنان تنیده شده و آنان را در مسیر اصلاح، عدالت‌خواهی و حرکت تمدنی به سمت تحقق وعده الهی قرار می‌دهد.

نمودار آسیب‌های ترویج «انتظار حداقلی»

۳. ابتدای تبیین معارف مهدویت بر روی آورد عالمانه

«مهدویت‌گرایی عوامانه» تبیین معارف مهدویت را تهدید می‌کند. در گرایش عرفی به اندیشه مهدویت احساسات حرف اول را می‌زند و از سویی دیگر این گرایش در مراجعه به منابع نیز آسان‌گیر و متساهل است. در رویکرد عرفی به اندیشه مهدویت، برداشت‌های دینی براساس مفاهیم و اصول بنا نشده است. بلکه به جای مفاهیم، این شخصیت‌های تاریخی و مذهبی هستند که محوریت می‌یابند و برای استحکام این محوریت، لازم است که جنبه اسطوره‌ای به خود بگیرند. در مقابل مهدویت‌گرایی عوامانه، تبیین عالمانه معارف مهدوی قرار دارد.

تمایزات دو روی آورد «عوامانه» و «عالمانه» در نگرش به آموزه مهدویت

متغیر	روی آورد عوامانه	روی آورد عالمانه
عوامل	آسان و فرومایه گرفتن اندیشه مهدویت	رویکرد کلان و پویا به آموزه مهدویت
منبع ارائه پیام	وجود برخی روایات دارای ضعف سندی و محتوایی و در برخی موارد جعل نشانه‌های ظهور	مستند و مستدل
پیامدها	خمودی و سستی، انتظار منفی و سوءاستفاده مدعیان دروغین	فهم عمیق‌تر آموزه مهدویت
ویژگی پیام	بدون اولویت و فقدان جایگاه‌شناسی	دارای اولویت و ضرورت
امر ظهور	بدون توجه به سازوکارهای تحول و تحرک اجتماعی	توجه به سازوکارهای تحول و تحرک اجتماعی
هدف	تقویت احساسات	توجه به حرکت رو به جلو

جهاد تبیین در عرصه مهدویت، پیش از هر چیز نیازمند رویکردی عقلانی، منطقی و استدلالی است. همان‌گونه که رهبر انقلاب بیان کرده‌اند، جهاد تبیین به وسیله تبیین منطقی و

مستدل تحقق می‌یابد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۱). این بدین معناست که پیام مهدوی نباید صرفاً بر پایه احساسات یا شعارها بنا شود، بلکه باید با تکیه بر مبانی معرفتی و عقلی، ذهن و عقل جمعی جامعه را فعال سازد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰). این رویکرد عقلانی مستلزم پرهیز از خیال‌پردازی و ذهنی‌گرایی محض است. در همین راستا، رهبر انقلاب نسبت به تطبیق‌های نادرست و خرافی هشدار داده و بیان کرده‌اند:

استفاده از روایات ضعیف و منابع غیر معتبر، غلط و منحرف‌کننده است. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰)

البته با وجود چنین روی آورد عقلانی و استدلالی، پیام مهدوی باید به گونه‌ای عرضه شود که هم نخبگان و هم عموم مردم، از جمله غیرمتخصصان، بتوانند آن را درک کنند؛ زیرا از منظر رهبر انقلاب، حرکت به سوی تحقق آرمان مهدوی، حرکتی مردمی و تدریجی است: همین مردمی که انقلاب کردند و خود را یک قدم به امام زمانشان نزدیک کردند، می‌توانند باز هم یک قدم و یک قدم دیگر و یک قدم دیگر خودشان را به امام زمان نزدیک‌تر کنند. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۵۹)

بر این اساس، اگر تبیین مهدویت به ساحت‌های صرفاً تخصصی محدود شود، از ظرفیت اصلی خود - یعنی بسیج آگاهانه و امیدآفرین توده‌های مؤمن - بازمی‌ماند. بنابراین جهاد تبیین در عرصه مهدویت، در عین پایبندی به استدلال و اتقان معرفتی، باید با بیانی روشن و قابل فهم برای عموم سامان یابد تا زمینه تقویت ایمان، امید و کنشگری اجتماعی در بدنه جامعه فراهم گردد.

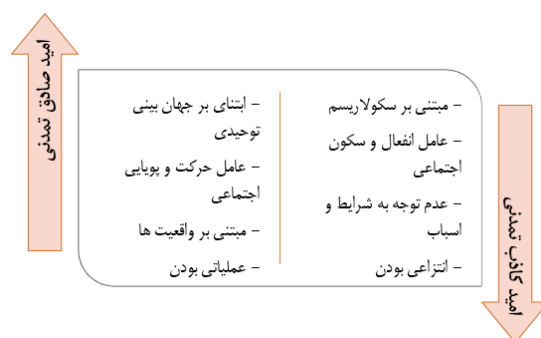
۴. امیددهی در مقیاس تمدنی در تبیین آموزه مهدویت

این نکته را باید به یاد داشته باشیم که امید را می‌توان انتظار همراه با اطمینان قلب به وقوع آنچه محبوب و خواستنی است دانست. امید به آینده، با فلسفه زندگی رابطه داشته؛ و از این رو با معنویت پیوند می‌خورد. بر همین اساس اکثر روان‌شناسان اجتماعی به مسئله ماوراء طبیعت و نقش عوامل دینی در مسئله امید اذعان دارند اما برخی از روان‌شناسان، مانند انسان‌گراها از آن‌جا که کانون توجه خود را روی انسان قرار داده‌اند، نتوانستند تمام ابعاد جسمی و روحی و روانی انسان را در مسئله امید شناسایی کنند.

به صورت کلی امید صادق تمدنی «هدفمند» حرکت آفرین و مولد انتظار» و «ملازم با اعتماد» است. امید صادق است که از احساس پوچی، سستی و رکود جلوگیری می‌کند و با

تقویت انگیزه و نشاط آفرینی، محیا شدن برای ظهور در تک تک افراد یک جامعه تمدنی آرمانی را تسهیل می‌کند.

نمودار تمایزهای «امید صادق تمدنی» و «امید کاذب تمدنی»

آموزه مهدویت، در بطن خود، حامل پیامی قدرتمند از امید در مقیاسی تمدنی است؛ چرا که «اعتقاد به مهدویت، امید را در دل ها زنده می‌کند». (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱) این امید، صرفاً یک دلخوشی فردی نیست، بلکه نویدبخش «نجات کل بشریت» و «تاریخ آینده بشر» است و نوید «پایان ستیز و آغاز رقابت در خیرات» را می‌دهد. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱) پیام مهدوی باید «مردم را از یأس نجات دهد و افق روشنی از آینده ترسیم کند» باشد و این نوید بر پایه‌ی «حقیقتی تاریخی و الهی» است، نه صرف یک آرزو (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱). این امید، ریشه در انتظار برای تحقق «عدالت جهانی» و «ریشه کن کردن ظلم» دارد؛ عدالت جهان شمولی که مهم‌ترین و برجسته‌ترین شعار مهدویت و مورد اتفاق ادیان است. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۷)

امیدی که در بیانات رهبری ترسیم شده است، به عنوان یک سازه اجتماعی، از سطح احساس فردی فراتر رفته و در چارچوب گفتمان مهدویت، کارکردهای راهبردی در شکل‌دهی افق‌های جمعی دارد. عبارات «نجات کل بشریت» و «پایان ستیز و آغاز رقابت در خیرات» را می‌توان در پرتو یافته‌های جامعه‌شناسی دین تحلیل کرد که نشان داده‌اند باورهای آخرالزمان نگر هنگامی که در نظام معنایی یک جامعه نهادینه شوند، می‌توانند به عنوان نیروی محرک در سازمان‌دهی هویت جمعی و انسجام اجتماعی عمل کنند. (Smith, 2013:)

(pp. 145-147)

نمودار فرایندشناسی تحقق کنش اجتماعی هدفمند در سایه باورداشت آموزه مهدویت

افزون بر این، تأکید رهبر انقلاب بر این که پیام مهدوی باید «مردم را از یأس نجات دهد و افق روشنی از آینده ترسیم کند و بر پایه ی «حقیقتی تاریخی و الهی» باشد، با نظریه امید در روان شناسی هم راستا است؛ نظریه ای که امید را یک سازه شناختی - انگیزشی می داند و نشان می دهد که وجود آن می تواند پیش بینی کننده رفتارهای هدفمند و مشارکت اجتماعی باشد (Snyder, 2002: pp. 249-251). این همگرایی معرفتی، امکان آن را فراهم می سازد که آموزه های مهدویت نه تنها به عنوان عنصر ایمانی، بلکه به عنوان متغیری مداخله گر در مدل های تجربی مطالعه سرمایه اجتماعی و کنش جمعی در نظر گرفته شوند.

ب) شاخصه های صیانتی و بازدارنده در جهاد تبیین در عرصه مهدویت در منظومه فکری امام خامنه ای

۱. اهتمام به تقابل با ضدفرهنگ ها در عرصه آموزه مهدویت

در مطالعات فرهنگی، «ضدفرهنگ» به جریان هایی گفته می شود که نه تنها ارزش ها و هنجارهای متفاوتی نسبت به فرهنگ غالب دارند، بلکه عملاً در تقابل با آن عمل می کنند و در پی تغییر یا جایگزینی ارزش های فرهنگی موجود هستند. (Williams, 1976: p. 85) در فضای معرفتی اسلام، آموزه مهدویت یکی از ارکان فرهنگ دینی است و به دلیل جایگاه محوری خود، همواره آماج شبهات، تحریف ها و روایت سازی های انحرافی قرار می گیرد. جریان های ضدفرهنگی در این حوزه شامل اندیشه ها، رفتارها و سبک زندگی هایی هستند که اصولی چون عدالت، معنویت، حقیقت محوری و خودسازی را نفی کرده یا وارونه جلوه می دهند. این جریان ها می توانند از شکل گیری باورهای صحیح درباره مهدویت جلوگیری کنند و حتی با ایجاد قرائت های ساختگی، مخاطبان را از مسیر انتظار سازنده منحرف سازند. رهبر انقلاب اسلامی بارها بر ضرورت مقابله فعالانه با این انحرافات تأکید کرده اند و «جهاد تبیین» را ابزار اصلی این مقابله دانسته اند. جهاد تبیین، در این عرصه، به معنای روشن سازی حقایق آموزه مهدویت، تفکیک مهدویت حقیقی از ادعاهای کاذب، و پاسخ مستند به شبهات است.

به عنوان نمونه، ایشان نسبت به استفاده ابزاری از روایات برای توجیه بی عملی در برابر ظلم هشدار داده‌اند و بر این نکته تأکید کرده‌اند که « با زبان نصیحت، عدالت در هیچ نقطه‌ی عالم مستقر نمی‌شود ». (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱) این رویکرد، مخاطب را در برابر فریب مدعیان دروغین و روایت‌های ساختگی مصون می‌سازد. بخش مهمی از این مبارزه فرهنگی، تمایز میان آموزه مهدویت مستند و قرائت‌های غیرمعتبر است. بهره‌گیری از منابع اصیل قرآنی و روایی، و اجتناب از تطبیق‌های خرافی - مانند انتساب متون غیرمستند به شخصیت‌های تاریخی - از منظر رهبری یک ضرورت است. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰) همچنین، پرداختن به موانع درونی جامعه، مانند ساده‌انگاری دینی، مصرف‌زدگی و بدفهمی عقاید، بخشی از فرآیند جهاد تبیین محسوب می‌شود، زیرا این عوامل زمینه پذیرش جریان‌های ضدفرهنگی را فراهم می‌کنند. در نهایت، راهبرد جهاد تبیین در مواجهه با ضدفرهنگ‌ها، ترکیبی است از عقلانیت، واقع‌گرایی و صیانت از منابع معتبر؛ راهبردی که می‌تواند با اصلاح برداشت‌ها، رفع تحریف‌ها و عرضه تصویری مستند و امیدآفرین از مهدویت، بنیان‌های فرهنگی جامعه را در برابر هجمه‌ها و انحرافات مقاوم کند.

۲. مواجهه فعالانه با خوانش‌های ناصواب در عرصه مهدویت

عرصه مهدویت، به دلیل جایگاه بنیادین آن در معارف اسلامی و نقش کلیدی‌اش در امیدبخشی و ترسیم آینده مطلوب، همواره مورد توجه و گاه آماج تفاسیر و خوانش‌های انحرافی بوده است. جهاد تبیین در این حوزه، وظیفه سنگین «پالایش دین از انحراف» و «اصلاح انحرافات فکری و برداشت‌های نادرست» را بر عهده دارد؛ یکی از مصادیق بارز این خوانش‌های انحرافی، تطبیق‌های نادرست و خرافی است که با استناد به منابع ضعیف یا تفاسیر شخصی انجام می‌شود. آیت‌الله خامنه‌ای هشدار داده‌اند:

شعرهایی که به شاه نعمت‌الله ولی نسبت داده می‌شود و سپس تطبیق‌هایی بر آنها صورت می‌گیرد، نمونه‌ای از اقدامات منحرف‌کننده است. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰)

همچنین، برداشت‌های انحرافی از روایات مهدوی که بهانه‌ای برای توجیه سکوت یا بی عملی در برابر ظلم می‌شوند، باید با تبیین صحیح، نادرستی آن آشکار شود. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۷) خوانش‌های انحرافی گاه از طریق مدعیان دروغین مهدویت نیز شکل می‌گیرند؛ مدعیانی که یا خود فریب خورده‌اند یا در پی فریب دیگران هستند و با ادعاهای خود مسیر صحیح ایمان به مهدویت را مخدوش می‌کنند. مقابله با این کج‌خوانی‌ها نیازمند «تبیین

منطقی و استدلالی» است که بر پایه عقلانیت و واقع‌گرایی بنا شده و از «خیال‌پردازی و تطبیق‌های نادرست» پرهیز می‌کند. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰) هدف اصلی، اصلاح فکری جامعه و هدایت آن به سوی فهم صحیح و کاربردی از معارف مهدویت است تا این اعتقاد، موتور محرک حرکت‌های سازنده و امیدبخش باقی بماند، نه بستری برای انحراف و سرگشتگی. رهبر انقلاب اسلامی با هشدار نسبت به تحریفات در مفهوم مهدویت، بر ضرورت صیانت از این حقیقت الهی در برابر تفسیرهای سکولار، خرافی یا منفعلانه تأکید کرده‌اند. ایشان با نقد رویکردهایی که مهدویت را به یک اندیشه بی‌عمل یا صرفاً آرمانی فرو می‌کاهند، آن را به عنوان حرکتی آگاهانه، مبارزه‌گر و عدالت‌محور معرفی می‌کنند؛ حرکتی که نیازمند آمادگی فکری، اخلاقی و اجتماعی برای مقابله با ظلم جهانی است. به بیان ایشان، انتظار حقیقی، نشستن و چشم‌دوختن به آینده نیست، بلکه آماده‌سازی برای «سربازی امام زمان» و حضور فعال در میدان‌های دفاع از عدالت و حق است. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱) از دیگر موارد خوانش‌های ناصواب از مسئله مهدویت اشاره به تعیین وقت و شتابزدگی است که رهبر انقلاب به صراحت این موارد را مورد اشاره قرار داده‌اند:

یک نکته در باب انتظار فرج این است که انتظار فرج غیر از بی‌صبری و مدّت معین کردن است که انسان یک زمانی را در نظر بگیرد که در فلان تاریخ مثلاً بایستی این حادثه تمام بشود یا این شدّت به پایان برسد یا حضرت ظهور کنند که انسان بی‌صبری کند، پا به زمین بکوبد؛ انتظار فرج این نیست. انتظار فرج یعنی آماده‌سازی خود؛ بی‌صبری کردن، عجله کردن، جزو چیزهایی است که ممنوع است. در یک روایتی دارد که «إِنَّ اللَّهَ لَا يَعْجَلُ لِجَلَّةِ الْعِبَادِ». (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۹)

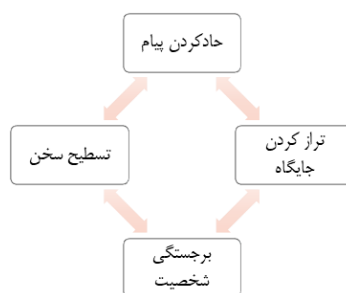
اگر شما عجله می‌کنی، شتابزدگی به خرج می‌دهی، معنایش این نیست که حالا خدا هم تابع عجله‌ی شما تصمیم بگیرد و عجله کند؛ نه، هر چیزی قرار دارد، وقت معینی دارد، حکمتی دارد، براساس آن حکمت انجام می‌گیرد.

از این منظر، پیوند دادن رویکردهای بومی جهاد تبیین با چارچوب‌های علمی مقابله با تحریف‌های دینی، می‌تواند به شکل‌گیری الگویی کارآمد برای مهار سوءبرداشت‌ها و ایجاد گفتمان اصیل مهدوی در سطح ملی و بین‌المللی بیانجامد؛ الگویی که هم ظرفیت بازدارندگی در برابر قرائت‌های انحرافی را دارد و هم توان ارتقاء امید، کنش‌گری و مسئولیت‌پذیری اجتماعی را تقویت می‌کند.

۳. عزم راسخ در زدودن فقر فرهنگی در عرصه معارف مهدویت

در واقع، حساسیت بر فقر فرهنگی در عرصه مهدویت، به معنای تلاش برای ارتقاء سطح معرفتی جامعه در این زمینه است تا باور مهدویت، نه تنها یک اعتقاد سطحی، بلکه یک فهم عمیق، منطقی و سازنده باشد که فرد را به سوی اصلاح فردی و اجتماعی سوق دهد. یکی از مهم‌ترین عواملی که سبب شده است تا «فقر فرهنگی» در زمینه آموزه مهدویت رشد داشته باشد. مدیریت افکار عمومی به وسیله فضای مجازی است. در این زمینه سعی شده است نسخه نجات برآمده از تمدن غرب به مثابه منجی معرفی شوند. از سویی دیگر با برجستگی شخصیت مبلغان اندیشه‌های ناصواب و انحرافی و حادکردن پیامشان درصدد هستند تا جلب توجه کرده و افراد بیشماری را به سمت آنان سوق دهند. تسطیح پیام رسانه‌ای آنان در این زمینه مهم می‌نماید به عبارتی سعی می‌کنند پیام رسانه‌ای آنان را مختصر، فشرده، ساده و قابل درک به مخاطبان منتقل کنند.

نمودار ترفندشناسی رسانه‌ای حمایت از اندیشه‌های ناصواب و انحرافی در عرصه نجات

شبکه‌های اجتماعی، مروجان تفکرات انحرافی در حوزه معارف مهدوی را قادر ساخته است تا با دستکاری افکار عمومی و جذب جوانان، نقش منحصر به فردی در کج روایت آنان از آموزه مهدویت ایفا کنند. نباید از یاد برد که شبکه‌های اجتماعی مجازی،^۱ به دلیل فراگیری، جذابیت، تکثیر پیام، سرعت انتقال پیام، هزینه کم مصرف‌کننده، تنوع گیرندگان پیام به میزان زیادی احتمال کنترل تحرکات اجتماعی و سیاسی را بالا می‌برد و به ابزاری برای عوام

۱. در جنگ نرم، شبکه‌های اجتماعی اینترنتی یا تحت وب نظیر: فیس‌بوک، توئیتر، گوگل پلاس و... شبکه‌های اجتماعی اپلیکیشن‌های نظیر: تلگرام، اینستاگرام و... آثار مخرب‌تری دارد. این موضوع با ورود و پیشرفت گوشی‌های هوشمند، ضمن این‌که بازیگران و بازی خورندگان جنگ نرم را گسترش داده و زمان و مکان دسترسی به داده‌ها را به شدت متحول ساخته، قدرت نرم کشورهای متخاصم را برای حمله‌های فرهنگی و دستکاری افکار عمومی به شدت افزایش داده است. (در این زمینه رک: باقری چوکامی، موج چهارم جنگ نرم، ص. ۳۵۶)

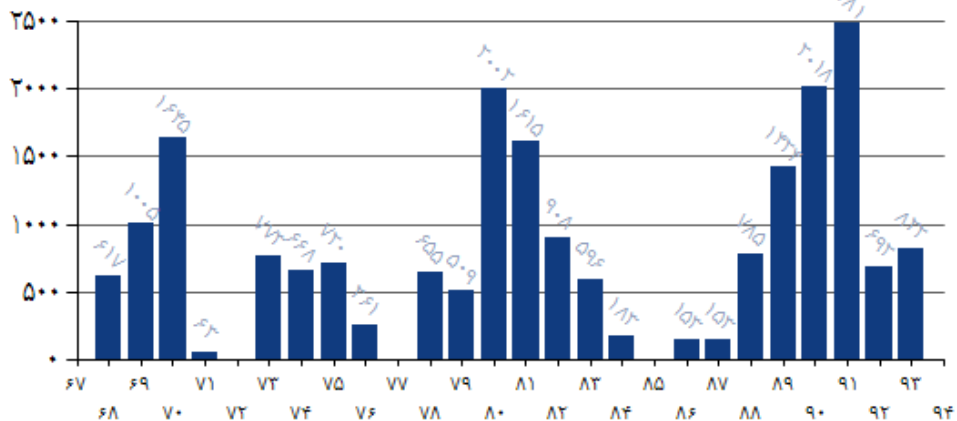
فریبی تبدیل می شود.

نمودار دلایل تأثیرگذاری فضای مجازی در کنترل افکار عمومی در عرصه منجی باوری

تأکید فراوان حضرت آیت الله خامنه‌ای بر هدایت افکار عمومی خود گواه روشنی است بر اهمیت و جایگاه مواجهه با فقر فرهنگی در این زمینه است.

نمودار عددی - تاریخی تبیین کلیدواژه «افکار عمومی» از ۲۲۵ فیش در بیانات امام خامنه‌ای

«فقر فرهنگی» یا «فقر فکری» در زمینه معارف مهدویت، یکی از موانع جدی در درک صحیح و عمیق این آموزه بنیادین است. جهاد تبیین در این عرصه، وظیفه دارد با حساسیت بالا، به مقابله با این فقر برخیزد و افق‌های روشن معرفتی را به روی جامعه بگشاید.

ابعاد حساسیت بر فقر فرهنگی در معارف مهدویت مبتنی بر دیدگاه حضرت آیت الله خامنه‌ای			
ردیف	عنوان	محتوای بیانات	مفاهیم استخراجی
۱	رهایی از چهل و بی‌سوادی دینی	فقر فرهنگی، عدم شناخت و درک عمیق معارف دینی، به‌ویژه آموزه‌های مهدویت، از آفت‌های بزرگ جامعه است. رهبر معظم انقلاب تصریح می‌کنند که پیام تبیین باید راهی برای رهایی مردم از این چهل باشد و آنان را به سوی فهم درست و عالمانه از دین سوق دهد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۷).	این امر مستلزم ارائه محتوای غنی و قابل فهم است.

ابعاد حساسیت بر فقر فرهنگی در معارف مهدویت مبتنی بر دیدگاه حضرت آیت الله خامنه‌ای			
ردیف	عنوان	محتوای بیانات	مفاهیم استخراجی
۲	ارتقاء اندیشه علمی و دینی	محتوای تبیینی در این عرصه نباید صرفاً عاطفی یا شعاری باشد، بلکه باید بر پایه‌ی «ارتقاء اندیشه علمی و دینی» شکل گرفته باشد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰).	این بدان معناست که باید هم به مبانی عقلی و علمی و هم به مبانی وحیانی و دینی توجه شود.
۳	فهم‌پذیری و قابلیت استنباط برای عموم	یکی از چالش‌های فقر فرهنگی، عدم درک مفاهیم پیچیده است. لذا، پیام مهدوی باید به گونه‌ای ارائه شود که «فهم‌پذیر و قابل استنباط برای عموم مردم» باشد، تا همه، از متخصصان گرفته تا افراد عادی (مانند زن خانه‌دار)، بتوانند از آن بهره‌مند شوند. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۵۹)	این امر نیازمند استفاده از زبان ساده، مثال‌های روشن و ساختارهای منطقی است.
۴	مقابله با فقر فرهنگی، به معنای ترویج تقلید صرف نیست.	پیام مهدوی باید مردم را به «مراجعه مستقیم به قرآن و کشف معارف از منبع وحی» ترغیب کند. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴)	این رویکرد، به خودآموزی و عمق بخشی به دانش دینی کمک شایانی می‌کند.
۵	تربیت مؤمن منتظر	فقر فرهنگی می‌تواند باعث شود فرد معنای واقعی انتظار را درک نکند و منتظر، منفعل باقی بماند. پیام مهدوی باید فرد منتظر را به «زیستن با اخلاق عصر ظهور» دعوت کند؛ یعنی تمرین «سبک زندگی مبتنی بر عدالت، اخلاص و حق‌پذیری» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰)	این خودسازی، لازمه‌ی عبور از فقر فرهنگی و آمادگی برای ظهور است.

نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که شاخصه‌های جهاد تبیین در عرصه آموزه مهدویت در منظومه فکری آیت الله خامنه‌ای، مجموعه‌ای ترکیبی از عناصر ایجابی و صیانتی هستند. وجه ایجابی بر اصولی چون بازنمود اصالت مهدویت، امیددهی در مقیاس تمدنی و ابتنای بر رویکرد عالمانه تأکید دارد، در حالی که وجه صیانتی بر مقابله فعال با قرائت‌های ناصواب و تحریف‌های معنایی متمرکز است.

نوآوری پژوهش حاضر در سه محور اصلی برجسته می‌شود: نخست، ترکیب منسجم دو حوزه مهدویت و جهاد تبیین؛ دوم، استفاده از روش‌شناسی کیفی معتبر همراه با شماره صفحات واقعی منابع؛ و سوم، تمرکز ویژه بر بعد تمدن‌سازی جهاد تبیین در عرصه مهدویت که کمتر به طور مستقیم در تحقیقات پیشین دیده شده است.

تجویزهای برآمده از تحقیق در راستای جهاد تبیین در عرصه آموزه مهدویت
دسترسی به مقوله‌های فرهنگی به صورت تام و کامل بسیار سخت و دور از انتظار است. علت آن «پیچیدگی»، «چند بعدی بودن»، «گسترده‌ی زیاد»، «زمان بر و تدریجی بودن» و «ساختاری مبهم و معماگونه داشتن» ماهیت فرهنگ است، تجویزهایی که در این جستار مورد اشاره قرار می‌گیرند، با امعان نظر به چنین ویژگی‌هایی ارائه می‌شوند.

ردیف	عنوان
۱	نباید از نظر دور داشت که برای کارایی برنامه‌های کلان در تبیین آموزه مهدویت در جامعه باید: «نظام معرفت دینی در نجات» را مبنای مهندسی در این زمینه قرار داد.
۲	نگاه دوراندیشانه و آینده‌نگر در زمینه جهاد تبیین در عرصه آموزه مهدویت ضرورت دو چندان دارد.
۳	برنامه‌ریزی‌ها در عرصه تبیین آموزه مهدویت باید بر مبنای امکانات و ظرفیت‌های موجود مراکز تبلیغی و پژوهشی در عرصه آموزه مهدویت باشد.
۴	از همه مهم تر اینکه: برنامه‌ریزی در تبلیغ و ترویج آموزه مهدویت باید انطباق منطقی با راهبردها و ضد راهبردهای رقبای فعال در عرصه منجی موعود داشته باشد.
۵	بسیج کلیه امکانات انسانی و مالی موجود در زمینه مهندسی فرهنگ انتظار نیز بسیار مهم و اساسی است.

در پایان می‌سزد مسائل قابل تأمل در پیوندهای دوسویه میان جهاد تبیین در عرصه آموزه مهدویت و منظومه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای به علاقه‌مندان کاوش در این زمینه ارائه شود. امید داریم که در روزگاری نه چندان دور، سرانجام در بررسی‌های دیگر محققان ابعاد دیگر این مسئله را به شکلی محققانه و از چشم‌اندازهای گوناگون مورد مذاقه قرار دهند.

ردیف	عنوان
۱	راهبردشناسی تبیین آموزه مهدویت در فضای بی‌الملل مبتنی بر منظومه فکری آیت الله خامنه‌ای
۲	آسیب‌شناسی تبلیغ آموزه مهدویت در رسانه ملی مبتنی بر منظومه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای
۳	الزامات و بایسته‌های سیاست‌گذاری فرهنگی در عرصه آموزه مهدویت مبتنی بر منظومه فکری آیت الله خامنه‌ای
۴	برون‌دادشناسی جهاد تبیین در عرصه آموزه مهدویت مبتنی بر منظومه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای
۵	جایگاه هنر در جهاد تبیین در عرصه آموزه مهدویت مبتنی بر منظومه فکری آیت الله خامنه‌ای
۶	نقش بصیرت تاریخی بر ادراک عقلانیت تمدنی حضرت آیت الله خامنه‌ای در عرصه آموزه مهدویت
۷	نمودشناسی جهاد تبیین در عرصه آموزه مهدویت در کنش‌گری تمدنی حضرت آیت الله خامنه‌ای
۸	بررسی نقش «نمادپردازی» در مهندسی تبلیغ آموزه مهدویت در نسل جوان با تأکید بر اندیشه‌های آیت الله خامنه‌ای
۹	آسیب‌شناسی تبلیغی آموزه مهدویت در مراکز تبلیغی حوزه علمیه مبتنی بر دیدگاه آیت الله خامنه‌ای
۱۰	سبک‌شناسی جهاد تبیین آیت الله خامنه‌ای در مواجهه با ضدفرهنگ‌ها در عرصه آموزه مهدویت

منابع

قرآن کریم

- بهمنی، محمدرضا (۱۳۹۸)، *عیار تمدنی جمهوری اسلامی*، قم: پژوهشگاه فرهنگ و علوم اسلامی.
- پناهیان، علیرضا (۱۳۹۸)، *انتظار عامیانه، عارفانه، عالمانه*، تهران: بیان معنوی.
- جمشیدی، مهدی (۱۴۰۱)، *نقشه راه جهاد تبیین*، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی. بازیابی شده در ۶ مهر ۱۴۰۴ از <http://iict.ac.ir/1401/03/jatbein>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۵۹)، *بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران به مناسبت نیمه شعبان* <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=52148>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۷۶)، *بیانات در دیدار ائمه‌مختار مختلف مردم به مناسبت نیمه شعبان* <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2865>

- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۱)، *بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت عید نیمه شعبان*
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3149>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۳)، *بیانات در دیدار مسئولان سازمان صدا و سیما*
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3262>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۴)، *بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت نیمه‌ی شعبان*
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3308>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۷)، *بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم در روز نیمه‌ی شعبان، بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های شیراز*
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3644>
<https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=3310>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۸)، *بیانات در دیدار جمعی از شعرا*
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8001>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۰)، *بیانات در دیدار اساتید و فارغ‌التحصیلان تخصصی مهدویت*
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=12889>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۱)، *بیانات در دیدار جوانان خراسان شمالی*
https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21246#_ftn4
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۴)، *بیانات در مراسم بیست و ششمین سالگرد رحلت امام خمینی عجل‌الله تعالی فرجه‌ش*
<https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=3310>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۶)، *بیانات در دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین ع*
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=36490>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۹)، *سخنرانی تلویزیونی به مناسبت ولادت حضرت امام زمان عجل‌الله تعالی فرجه‌ش*
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=45317>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۰)، *نگاهی به فرمان مهم رهبر انقلاب اسلامی برای جهاد جوانان، بیانات در دیدار مداحان اهل بیت ع، بیانات در پایان مراسم عزاداری اربعین حسینی، بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری*
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=49448>
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=48761>
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=48746>
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=49769>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۱)، *بیانات در دیدار مردم قم با رهبر انقلاب، بیانات در دیدار ائمه جمعه سراسر کشور*
<https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=51702>
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=50689>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۴)، *بیانات در مورد مسئله مهدویت*
<https://farsi.khamenei.ir/tag-content?id=3310>
- صدرا، علیرضا (۱۳۸۸)، *مهدویت؛ سیر سیاست متعالی، مشرق موعود، ۳ (۱۰۰)*.
- صلح میرزایی، سعید (۱۴۰۰)، *جهاد تبیین در اندیشه‌ی حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، تهران:*

- انتشارات انقلاب اسلامی.
- صمدی، قنبرعلی (۱۳۸۸)، آموزه انتظار و زمینه‌سازی ظهور، مشرق موعود، ۳(۱۱).
 - صمدی، قنبرعلی (۱۴۰۳)، اندیشه مهدویت از دیدگاه امام خمینی رحمته الله علیه و مقام معظم رهبری، قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی صلی الله علیه و آله و سلم.
 - عبدی چاری، مرتضی و بازیانی، سمانه (۱۴۰۲)، نقش الگویی مکتب شهید سلیمانی در مهندسی فرهنگ انتظار و مقاومت، مشرق موعود، ۱۷(۶۳).
 - کاوند، ندا و محمدی مقدم، یوسف (۱۴۰۱)، الگوی مفهومی جهاد تبیین از دیدگاه مقام معظم رهبری، مطالعات راهبردی بسیج، ۲۵(۲-۹۷).
 - کرمی، حمید رضا (۱۴۰۲)، مهدویت در اندیشه مقام معظم رهبری، مشرق موعود، ۱۷(۶۶).
 - گنج‌خانی، امید (۱۴۰۳)، الگوی مطلوب جامعه منتظر و زمینه‌ساز از منظر امام خامنه‌ای، مطالعات اعتقادی سیاسی، ۲(۲)، ۱۵۰-۱۶۳.
 - ملایی، حسن، جعفری، محمدصابر (۱۳۹۹)، درسنامه مهدویت راهبر: آموزش معارف مهدوی با تأکید بر اندیشه‌های مهدوی امامین انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی رحمته الله علیه و حضرت امام خامنه‌ای، قم: دفتر نشر معارف.
 - محمدی منفرد، بهنام (۱۳۸۷)، معنای زندگی، نیپیلیسم و اندیشه مهدویت، مشرق موعود، ۲(۷).
 - Smith, C. (2013). The sacred project of American sociology. Oxford University Press.
 - Snyder, C. R. (2002). Hope theory: Rainbows in the mind. Psychological Inquiry, 13(4).
 - https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1304_01
 - Williams, R. (1976). Keywords: A vocabulary of culture and society. Oxford University Press.